

**“MESCID-İ AKSA” ŞİİRİ ÖRNEĞİNDE
BİR ŞİİRİN DİLBİLİM TERİMLERİYLE ÇÖZÜMLENMESİ**

Yrd. Doç. Dr. Şaban SAĞLIK
*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi.*

ÖZET

Şiirsel dilbilim, “şiir nasıl üretilir(yapılır)?” sorusuna cevap arar. Bu soruyu cevaplarken “yapı(yüzey yapı, derin yapı)”, “bağıntı(dizisel bağıntı, anlamsal bağıntı)” ve “şiirsel söylem” gibi alt başlıklar kullanabiliriz. Bu makalede, şiirsel dilbilime ait olan “yapı”, “bağıntı” ve “şiirsel söylem” gibi alt başlıklar, M.Akif İnan’ın Mescid-i Aksa şiirine uygulandı.

Bu yöntemle yapılan çözümleme, bir yorumlama tarzı değildir. Bu yöntemle sadece eldeki metni oluşturan dil unsurlarının birbiriyle ilişkileri araştırılır ve metnin nasıl oluştuğu ortaya konulur. Bu makalede, Mescid-i Aksa şiirini oluşturan dil unsurlarının nasıl kullanıldıkları ve bunların birbiriyle ilişkisi incelendi. Böylece, bir dil sanatı olan şiir dilbilim terimleriyle çözümlenmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler:

Yapı, Bağıntı, Şiirsel Söylem, M.Akif İnan, Mescid-i Aksa

**AN ANALYSIS OF A POEM BY LINGUISTICS CONCEPTS TAKING
EXAMPLE OF MESCID-I AKSA POEM**

Assis. Prof. Dr. Şaban SAĞLIK
Ondokuz Mayıs University,
Faculty of Science and Arts

ABSTRACT

The aim of poetic linguistics is to ask “how poetry is produced”. We can use subtitles such as surface structure, deep structure, paradigmatic relation when responding to this question. In this article, subtitle of poetrical linguistics such as structura, relation and poetrical discourse are applied to Mr. İnan’s poem Mescid-i Aksa.

An analysis by means of this method is not a style of interpretation. In this article, how the elements of language forming the poem Mescid-i Aksa is used and their relation with each other is examined; Hence the poem, an art of language, was analysed via the terms of linguistics.

Key Woerds:

Structure, Relation, Poetical Discourse, M. Akif İnan, Mescid-i Aksa

GİRİŞ

Bir bütünsellik anlatacak biçimde zamanda ve mekânda düzenlenmiş her türlü cümle dizilimi “metin” olarak adlandırılır(Aksan, 1991: 93). Metni anlamlı bütün yapan da, art arda ve birbiri yerine kullanılan kavramlardır(Aksan, 1991: 94).

Her metin anlam bütünlüğü oluşturan metin parçacıklarının (cümle ve cümle değerindeki birlikler) toplamıdır. İşte bu metin parçacıklarının birliği metnin içeriğini oluşturur.

Türü ne olursa olsun, her metin dilsel işlevi vurgulanarak da açıklanabilir. Dilsel işlev vurgulanırken, tekil dil kullanımlarından bağımsız olarak metinlerin bütünü ele alınmalıdır. İşte böyle, tekil dil kullanımlarından bağımsız olarak metinlerin dil yapılarının incelenmesine “Metindilbilim” denir. Metindilbilime göre inceleme konusu metin içindeki tek tek cümleler değil, metnin tümü, metni oluşturan ögeler arasındaki bağlar ve metnin bir bütün olarak yapısı ve işlevidir. Cümle ötesi bir anlayışla edebî metinleri inceleme konusuna eğilen metindilbilim, bir şiir, bir öykü, bir dilekçe, bir gazete makalesi ya da herhangi bir bilimsel yazı olsun, hemen her türlü dilsel olguyu metin yapan ölçüt ve kuralları tespit eder(Oraliş, 1992: 37).

Metindilbilimin amacı, dil nesnesi olan metinleri belirleyen genel ilkeleri bulmak ve açıklamaktır.

İletişim amaçlı kullandığımız bildirişim ortamındaki dile de metin denir. Zaten bildirişim işlevi olmayan metin, metin değildir(Aksan, 1991: 96).

Bu durumda “bildirişim”in ne olduğu sorusu gündeme geliyor. Bildirişim (iletişim), bir göndericinin herhangi bir mesajı (bildiriyi), bir alıcıya, belirli bir bağlamda (amaçla), belirli bir kanal (araç) ve kodla göndermesi işlemine denir(Başkan, 1988: 17). Bildirişimi şematik olarak şöyle gösterebiliriz:

Bağlam / Gönderge

GöndericiMesaj (Bildiri).....Alıcı

Kanal (Taşıyıcı)

Kod (Şifre) (Aktaş, 1993: 33).

Bütün metinlere uygulanabilen bu şema, şiire de uygulanır ve “şiirsel dilbilim” olarak adlandırılır. Bilindiği gibi, şiir bir dil sanatıdır. Şiirde dil nasıl işletiliyorsa, bu işleyiş dilbilimsel verilere göre değerlendirilir. Bu yaklaşımda olanlar, dilbilimin her türlü biçemi, yazınsallığı ve şiirselliği inceleyecek güçte olduğuna inanırlar(Yalçın, 1991: 19). Ancak, dilbilimsel eleştiri eserin bütün yönlerini aydınlatmaya yeterli değildir. Süheyla Bayrav’a göre, dilbilimsel eleştiri, eserin bütün yönlerini incelemeye yeterli olmasa bile, metni incelemede doğru ipuçları vereceği için yararlı bir yoldur(Bayrav, 1999: 40).

Bu açıklamadan sonra, yukarıya aldığımız şemadaki kavramları şiire uygulayabiliriz. Bu durumda karşımıza şöyle bir adlandırma çıkar:

Gönderici: Şair

Alıcı : Okur, eleştirmen, dinleyici...

Bağlam : Şiirin konusu, şiirin anlamını çerçeveleyen şey.

Mesaj : Bildiri, şairin okura iletmek istediği şey (her türlü duygu, düşünce, hayal)

Kanal : Şiir biçimindeki yazı

Kod : Dil (Türkçe)

Bildirişim, yukarıda da görüldüğü gibi, bir konuşucu, bir dinleyici, konuşucunun dinleyiciye bildirmek istediği bir mesaj ve bu eylemi gerçekleştirmesini sağlayan dilsel göstergeler gerektirir.

Metindilbilim “mesaj-kod” ilişkisini inceler. Yorum ve tahlile girişmek, şiirin estetik değerini araştırmak gibi bir amaç taşımaz. Dilbilim ağırlıklı bir eleştiri olan metindilbilim, “Metin nasıl yapılır?” sorusunun cevabını araştırır.

Metindilbilim açısından bir metin incelenirken, “*Metnin yapısı*”, “*Metni Oluşturan Birimler Arasındaki Bağlantı*” ve metnin dilini günlük kullanımdan uzaklaştırıp onu “*Şiirsel Söylem (Figüratif Dil)*” haline getiren unsurlar ele alınır.

Şimdi bu başlıklar altında Mehmet Akif İnan’ın “*Mescid-i Aksa*” şiirini inceleyelim.

MESCİD-İ AKSA

Mescid-i Aksa'yı(1) gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu

2

Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerin diyordu bir ses
İlk kiblesi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes

3

Burak dolanırdı yörelerimde
Miraca yol veren hız üssü idim
Kutsallığım belli şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim

4

Hani o günler ki binlerce mü'min
Tek yürek halinde bana koşardı
Hemşehrim nebi'ler hatırı için
Cevaba erişen dualar vardı

5

Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgarlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vahayım

6

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa

Kucaklasın beni İslam diyordu(İnan, 1994: 26, 27).

Şair Mehmet Akif İnan, bu şiirinde İslam tarihinin en önemli referanslarından biri olan Mescid-i Aksa'yı anlatıyor. Şair, Mescid-i Aksa'nın Mirac hadisesindeki konumunu ve bu kutsal mabedin bugün işgal altında bulunuşunu, dolayısıyla bundan duyduğu üzüntüyü de dile getiriyor.

Şimdi, dilbilim (metindilbilim) terimleri açısından bu şiiri inceleyelim:

METNİN YAPISI

Yapı, metin türlerine özgü farklılıkları gösteren önemli bir unsurdur. Daha doğrusu, her metin türünün kendine özgü bir yapısı vardır. Bir metin türünü diğer metinlerden ancak yapısı yönünden ayırabiliriz. Metinle yüz yüze gelen bir okur, o metin karşısında nasıl bir tavır alacağını, *yapıya* bakarak belirler. Okur, önündeki metnin bir öykü mü, bir roman mı, yoksa bir şiir mi olduğunu, o metnin yapısından kolayca anlayabilir.

Yapı, bir bütünlük anlamı taşır. Metni oluşturan parçalar, belirli bir amaç doğrultusunda ve yine belirli bir planlamayla bir araya getirilir. Böylece belirli bir bütünlüğe ulaşılır. İşte o bütünlük *metindir*. Parçaların niteliği, planlanması ve bir araya getirilişindeki farklılık ve süreç de "*yapı*" kavramını oluşturur.

Hemen her metin türünde, göndericinin (yazarın) bir "söyledikleri" (cümleler), bir de "söylemek istedikleri" (anlam) düzeyi vardır. Bu da yapıyı ikiye ayırmayı gerektirmektedir. "Söylenenler" metnin "*yüzey yapısı*"nı oluştururken, "söylenmek istenenler" (anlam) de "*derin yapı*"yı meydana getirir. Bir başka ifadeyle, yüzey yapı metnin görünen ve seslendirilen kısmı; derin yapı ise, anlamsal yorumu kapsayan yönüdür(Yalçın, 1991: 101). Yüzey yapı, cümleler düzlemini teşkil ederken, derin yapı "cümle ötesi" bir alanı ifade eder.

Mescid-i Aksa adlı metni oluşturan altı dörtlük, bu şiirin yüzey yapısını oluşturur. Yüzey yapıda iki tür olgu göze çarpar. Birincisi, *mimetik* olgu (şiirdeki hikâyeleme, narration); diğeri *hermeneutik* olgudur. Hermeneutik, bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açıklama anlamlarına geldiği gibi, yorumlama ve tefsir etme anlamlarında da kullanılır(Gadamer, 1995: 11). Hermeneutik, şiirdeki bazı kavram, ifade ve cümlelerin açıklanması, izah edilmesi işleminin adı olduğu için, derin yapıyla alakalı bir kavram olarak da nitelendirilebilir. Hermeneutiğin

yüzey yapıyla alakası, metin üzerinde açıklamaya ve yorumlamaya müsait dil unsurlarının okur tarafından tespit edilmesi durumudur.

Derin yapı, metnin anlamlandırılmasında, o metinde bulunmayan kavram, terim, ifade ve cümlelerin kullanılmasını zorunlu kılar. Cümle ötesi (bir anlamda metin ötesi) bir alanı işaret eden derin yapı, “söylenen”den, “söylenmek istenenin çıkarılması” sürecini de kapsar. Metindeki bazı ipuçları yoluyla söylenmek istenene ulaşan dikkatli okur, daha önceden sahip olduğu art alan bilgisiyle metnin her unsurunun işlevini bulur. Yüzey yapıdaki her kavram, terim, ifade ve cümleden yola çıkarak, derin yapıya nüfuz eder. Bu arada pek çok bağlantı yakalar. Metin, çağrışım ve göndermeler yoluyla bu işlemi yapmasını sağlayan bir araçtır yalnızca.

Özdemir İnce “Şiirsel Söylemin Bir Yapı Çözümlemesi Üzerine” başlıklı yazısında, “yüzey yapı” ve “derin yapı” kavramlarını tanıttıktan sonra, yüzey yapı için “somut yapı”, derin yapı için de “soyut yapı” kavramlarını kullanır (İnce, 1992: 26-33).

Okurun zihninde uyanan çağrışım ve göndermelerin yatay ve dikey kombinezonundan (birleşmesinden) yüzey yapı meydana gelir. Metnin yüzey yapısındaki herhangi bir cümle, yatay ve dikey olarak ortak özelliklerin kesiştiği noktada oluşturulur. Yani, görünen cümle ile görünmeyen, ama bilinen anlamlar arasında bir ilişki kurulur. Bu ilişki sonucunda görünmeyen kavram ve ifadelerin anlamını da içeren ve metinde görebileceğimiz bir cümleye ulaşılır. İşte bu cümle yüzey yapıda yer alan cümledir. Bu cümlelerin anlamlandırılması için, görünmeyen kavram ve ifadelere (derin yapıya) ihtiyaç vardır.

Mescid-i Aksa şiirinden buna örnek verebiliriz. Örnekte de görüleceği gibi şair “Mescid-i Aksa” ile “çocuk”u birbirine benzetmiştir. Bu benzerlikte Mescid-i Aksa ile çocuk’un derin yapıda mevcut olan ortak özellikleri söz konusudur. Örnek şöyledir:

<u>Mescid-i Aksa</u>		<u>Çocuk</u>
-Yalnız	Mescid-i	-Yalnız
-Terk edilmiş	Aksa’yı	-Öksüz, yetim
-Küçük cami	gördüm	-Küçük (yaşça)
-Müslümanların	düşümde /	-İnsan ömrünün
ilk kıblesi	Bir çocuk	ilk çağı
-Hz. Süleyman’ın	gibiydi ve	-Ebeveynin en
büyük eseri	ağlıyordu	büyük eseri

Derin Yapı *Yüzey Yapı* *Derin Yapı*
(Kesişme Noktası)

Görüldüğü gibi, “Mescid-i Aksa” ile “çocuk” göstergelerini karşılaştırdığımızda, bunların ortak özelliklerinin kesiştiği noktada yüzey yapıya ulaşıyor ve karşımıza şu mısralar çıkıyor:

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde

Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu.

Demek ki, şema içinde gösterdiğimiz “Mescid-i Aksa” ve “çocuk”a ait olan özellikler, bu mısraların derin yapılarında (anlamalarında) mevcut.

Şiirdeki Yüzey Yapı

Şiirin yüzey yapısında bir narration (hikaye) görüyoruz. Bu demek oluyor ki, şiirin yüzey yapısında mimetik (hikaye içeren) bir yapı mevcuttur. Bunun yanında şiirde geçen bazı terim, kavram ve ifadelerde açıklamayı gerektirecek bir özellik de vardır. Yani Mescid-i Aksa şiirinin yüzey yapısında hem mimetik (hikaye), hem de hermeneutik bir olgu vardır.

Şiirdeki Narration (Hikaye):

Şair, Mescid-i Aksa'yı rüyasında görür. Bu rüyada mescit, bir çocuk görünümündedir ve ağlamaktadır. Gidip onun eşğine alnını koyan şair, o anda sanki bir yeraltı nehrinin çağılığını duyar. Aslında şairin duyduğu Mescid-i Aksa'nın acıklı sözleridir. Mescit şaire şunları söyler:

“Gözlerim yollarda bekler dururum. Kardeşlerim nerede?... Ulu Nebi'nin ilk kiblesi benim. Acaba herkes bunu unuttu mu? Yörelerimde Burak dolanırdı. Ben, Mirac'a yol veren hız üssü idim. Kutsallığım şehir ismimden(2) belli. Her yana nur saçan bir kürsü idim. Hani o günler? Binlerce mümin tek yürek halinde bana koşardı. Hemşehrim nebiler hatırı için cevaba erişen dualar vardı. Şimdi yanıma kimsecikler gelmez. Müminden yoksunum. Tek ve tenhayım. Rüzgârlar göz yaşlarımı silemez. Çöllerde kayıp bir yetim vahayım. Ey şair! Müslümanlara selam götür benden. Bu ayrılığa dayanamıyorum. Beni artık İslam kucaklasın....”

Hikâyede anlatıcıların (konuşucular) bulunması gerekir. Şiirin ilk dördlüğündeki anlatıcı şairdir. 2. 3. 4. ve 5. dördlüklerdeki anlatıcı Mescid-i Aksa'dır. 6. dördlükte de şair, Mescid-i Aksa'nın sözlerini aktarmaktadır.

Şiirin Hermeneutik Yönü:

Burada, şiirde geçen bazı kavram, ifade ve sözlerin açıklamasını yapacağız.

Düş: Rüya demektir. Hayalle ilgisi vardır. Zaten hayal, “uyanırken görülen rüya” şeklinde tanımlanır. Zaman zaman ideal, gaye (hatta bunların gerçekleşmesi) anlamlarına da gelir. Şiirde, rüyadan ziyade şairin Mescid-i Aksa hakkında (hem geçmişle ilgili, hem de bugün) neler düşündükleri “düş” kavramıyla anlatılır.

Nerde Kardeşlerin: Soru sormaktan ziyade, geç kalmışlığı ifade eden bir sözdür. “Kardeşlerin” sözü “bütün müslümanlar” anlamındadır. Bütün müslümanların Mescid-i Aksa’yı adeta yeniden ihya etmesi istenir. Şaire göre müslümanlar, bu işi gerçekleştirmede geç bile kalmışlardır.

Kible, İlk Kible: Kible, müslümanların namazda yöneldikleri Mekke’deki kutsal bina Kâbe’ye denir. Müslümanlar, Hicret’ten önce Kudüs’e yönelerek namaz kılarlardı. Hicret’ten on altı on yedi ay sonra ayet ile namazda Kabe’ye yönelme emri gelmiştir.

Kudüs’teki Mescid-i Aksa müslümanların ilk kiblesidir. Kible, merkez, payitaht anlamlarını da çağrıştırır. Yani kible bir bakıma, müslümanların merkezidir (başkenti) de. Bugün Mekke’deki Kâbe’nin misyonu ne ise, Kâbe’nin kible olmasından önceki Kudüs’ün ve Mescid-i Aksa’nın misyonu da odur.

Nebi, Hemşehrim Nebiler: Nebi, haberci, peygamber demektir. Peygamberler, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran kişilerdir. Allah, mucize ve olağanüstü davranma yeteneği vererek peygamberleri diğer insanlardan farklı bir hale getirmiştir.

Bilindiği gibi Kudüs, üç büyük dinin merkeziydi. Bunlar Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık’tır. Bu dinlerin peygamberleri olan Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammet ile diğer bir çok peygamber Kudüs’te yaşamışlar veya bulunmuşlardır. Yani, bir çok peygamber Mescid-i Aksa ile aynı belde yaşamışları için, adeta bu mescit ile “hemşehri” olmuşlardır. Şair Mescid-i Aksa’nın dilinden “hemşehrim nebiler” derken bunu anlatmaya çalışır.

Burak: Hz. Muhammet’in Mirac gecesinde bindiği bineğin adıdır. Kelime “berk (şimşek)” kökünden gelir. Çok hızlı hareket etmesi yüzünden Burak (şimşek gibi) adı seçilmiştir. Bir rivâyete göre Burak, Cennet hayvanlarının genel adıdır. Rengi güzel, alımlı, yıldırım gibi süratlidir. Minyatürlerde saçlı ve kalın yüzlü, başında tac bulunan, tavus kuyruklu ve kanatlı bir at şeklinde tasvir edilmiştir. İnsan yüzlü, katırdan küçük, eşekten büyük, kanatlı bir hayvan olarak da tanınır.

Mirac: Sözlük anlamı “merdiven”dir. Hz. Muhammet’in peygamberliğinin 12. senesinde Mirâc hadisesi vuku bulmuştur; bu hadise Receb ayının 27. gecesine rastlamaktadır.

Mirac hadisesi şöyle olmuştur :

Hız. Muhammet amcasının kızı Ümmühan'ın evinde iken Cebrail gelir. Cebrail'in yanında Burak adında bir binek vardır. Hız. Muhammet, Burak'a biner ve yolculuk başlar. İlk önce Mekke'deki Mescid-i Haram'a uğrayan Hız. Muhammet, daha sonra Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gelir. Buradan da göğe yükselir. Hız. Muhammet, bu yolculukta bütün peygamberleri görmüştür. Göğün yedinci katına kadar yükselen peygamber, burada Allah'ın manevi huzuruna çıkmış ve O'nunla konuşmuştur. Daha sonra tekrar Mekke'ye dönmüştür.

Bu olay gece vuku bulduğu için, "gece yolculuğu" demek olan "İsra" kelimesiyle de anılır. Kur'an-ı Kerim'deki "İsra" suresinde de Mirac olayı anlatılır.

Mirac hadisesi öyle çabuk bir zamanda gerçekleşmiştir ki, Hız. Muhammet döndüğünde yatağının hala sıcak olduğunu fark etmiştir.

Bu hadisenin İslam tarihinde önemli bir yeri vardır. Mesela, her yıl Receb ayının 27. gecesinde "Kandil Gecesi" olarak bütün müslümanlar Mirac'ı kutlarlar. Mirac'ın bir diğer önemi de "Namaz" ibadetinin bu olaydan sonra farz kılınmasına dayanır. Daha doğrusu namaz beş vakit olarak Mirac'dan sonra müslümanlara emredilmiştir. "Namaz müminin miracıdır" sözüyle de bu husus anlatılır.

Mescit, namaz kılınan yer olduğu için, şair Mirac hadisesi ile namaz arasındaki ilişkiyi de şiirinde hissettirmeye çalışır.

Üs (Hız Üssü): Üs, herhangi bir saldırıya esas olmak üzere önceden donatılan yer anlamına gelir. Üs, bugünün teknolojisini de ifade ediyor. Uçak, füze gibi savaş araçlarının hareket ettiği yere de bu ad verilir. Uzay sanayiinin önemli bir parçası olan üs, hızlı hareket eden araçların pisti olarak da kullanılır.

Mirac olayı uzayda geçmiş, hızlı bir zaman dilimi içinde gerçekleşmişti. Uzay ve hız kavramları Mirac ile üs arasındaki ilgiyi ortaya koyuyor. Şair bu ilgiden hareketle, Mescid-i Aksa'yı bir üs olarak nitelendirmiş. Bu niteleme şiirin önemli bir yönünü ortaya koyuyor.

Kürsü: Bu kelimenin şu anlamları vardır:

1- Oturulacak yer, yüksekçe yer. 2- Taht. 3- Makam, vazife. 4- Hükümet merkezi, başkent. 5-Kaide, ayaklık, mesnet. 6- Arş-ı Azamın altında bir düzlükte olan, "Levh-i Mahfuzun" bulunduğu yer. Levh-i Mahfuz, Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levha, İlm-i İlahi.

"Kürsü" kelimesi ile ilgili olarak Kur'an'da "Ayete'l- Kürsi" ayeti geçer. Ayete'l- Kürsi, Bakara suresinin de 255. ayetidir.

Kutsi, Kudüs: Kutsi, kutsal, Allah'a mensup, Allah ile ilgili demektir. Kudüs de, kutsal yer anlamına gelir.

İslam tarihindeki üç kutsal şehirden biri de Kudüs'tür. Diğer kutsal şehirler Mekke ve Medine'dir. Tarihte "Beytü'l- Mukaddes" adıyla da anılan Kudüs, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi üç büyük dine merkezlik yapmıştır. Bu dinlere bağlı olarak bir çok peygamber Kudüs'te yaşamıştır. Kudüs, müslümanların ilk kiblesi olması bakımından da önemlidir.

Tek Yürek Halinde: Şiirde birlik, beraberlik (İslam birliği) anlamlarına gelen bu ifadenin, bir de içten, isteyerek (yürekten) anlamları vardır. Şiirden anladığımıza göre, eskiden müslümanlar yürekten ve ihlasla Mescid-i Aksa'ya koşarlardı. "Tek yürek halinde" ifadesi bize İslam'daki "Tevhid" anlayışını da hatırlatıyor.

Cevaba Erişen Dualar: Peygamberlerin mucizelerinden biri de, onların dualarının Allah tarafından kabul edilmesidir. Şiirde bu durum hissettirilmeye çalışılır.

Rüzgar Silemez Göz Yaşlarımı: Rüzgar, zaman, devir, yel ve geçmekte olan zaman anlamlarına gelir. Bu ifade ile akıp giden zaman içinde Mescid-i Aksa'nın işgalden kurtarılamaması(3) hissettiriliyor. Bilindiği gibi, Yahudiler İsrail devletini kurduktan sonra (1948), Kudüs bu devletin sınırları içinde bırakılmış, Mescid-i Aksa da yabancıların elinde adeta esir olarak kalmıştı. Mescid-i Aksa, bu duruma üzülyüyor ve göz yaşı döküyor.

Yetim: Yetim, yalnız, tek, eşsiz, bir tek anlamlarına gelir. Halk arasında babası ölen çocuklara da "yetim" denir.

"Yetim" kelimesi mecazi anlamda Hz. Muhammet yerine de kullanılır. Hz. Muhammet'ten bu anlamda "dürr-i yetim" şeklinde de söz edilir.

Şiirde Mescid-i Aksa, yetim olarak nitelendirilmiştir. Çünkü, Mescid-i Aksa'nın sahipleri adeta ölmüşlerdir. Baba, sahip olan, besleyen ve koruyan anlamlarına da gelir. Mescid-i Aksa artık babasız (sahipsiz, korumasız) kalmıştır. Bu yüzden de yetimdir. Nasıl ki, yetimlere zayıf oldukları için hemen herkes saldırırsa, aynı şekilde Mescid-i Aksa'ya yabancılar saldırmaktadır. İşte bu yüzden Mescid-i Aksa şair tarafından yetim olarak nitelendirilmiştir. Burada bir "baba" imgesi olarak kullanılan Osmanlı Devleti'nin yıkılması, dolayısıyla Mescid-i Aksa'nın Osmanlı Devletinden mahrum kalması anlamı da hissediliyor.

Selam: Selam, barış, rahatlık, haber, sonu iyi ve hayırlı çıkma; fani, gelip geçici olmama, zevalsizlik, özlem; aşinalık ve tanıdık olma gibi anlamlara gelir.

Şiirde “haber” anlamında kullanılmıştır. Çünkü “selam” kelimesinin “haber (mesaj)” anlamı da vardır. Mescid-i Aksa, “Müslümana selam götür” derken, bütün müslümanlara benim (kötü) durumumu anlat demek istemektedir. “Haber” anlamında olmak üzere, selam kelimesiyle ilgili olarak halk arasında “selam yollamak, selam göndermek, selam vermek” gibi deyimler de kullanılır.

Dua: Allah’a yalvarma, niyaz, birini çağırma, bir yere gönderme gibi anlamlara gelir. Dua, ibadetin özü olarak da tanımlanır. Dua ile ilgili olarak şöyle bir kutsi hadis vardır:

“Allah (C.C.) buyurdu ki, bana bir adım gelene ben on adım gelirim. Bana on adım gelene ben koşarak gelirim.” Bu kutsi hadis duanın önemini belirtmektedir.

Dua kelimesi halk arasında çoğu zaman selamla birlikte kullanılır. Halk arasında birine haber gönderirken “Bizden selam dua götür” şeklinde bir de deyim yaygınlaşmıştır.

Dayanamıyorum Bu Ayrılığa: Mescid-i Aksa işgal altında olduğundan, yani müslümanlardan uzak kaldığından, içinde bulunduğu bu durumu “ayrılık” olarak nitelendiriyor ve artık bu ayrılığa dayanamadığını söylüyor.

Kucaklasın Beni İslam: Mescid-i Aksa sonunda, adeta müslümanlara yalvarıyor ve diyor ki, “Ne duruyorsunuz, artık beni işgalden kurtarsanız. Artık müslümanların arasında olmak, onlarla kucaklaşmak istiyorum.”

Şiir boyunca şair, Mescid-i Aksa’nın müslümanlar tarafından kucaklanması mesajını veriyor. Mescit, müslüman hakimiyetinde olmamanın, düşman işgalinde olmanın üzüntüsünü öylesine hissediyor ki, her an, her dakika adeta müslümanları bekliyor.

Şiirdeki Derin Yapı

Derin yapı ile ilgili bulgular, şiirde daha çok “benzetme”lerde yer almaktadır. Benzeyen ve kendisine benzetilen arasındaki ortak noktalar, metinde açıkça söylenmez. Fakat dikkatli okur, açıkça söylenmeyen bu ortak noktaları bilir ya da tespit edebilir. Şimdi şiirdeki benzetmelerden hareketle bu derin yapı unsurlarını göstereyim:

Mescid-i Aksa’yı gördüm düşümde

Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu

Burada Mescid-i Aksa, çocuğa benzetilmiş. Çocukla Mescid-i Aksa arasında “ağlama” bakımından bir ilgi kurulmuş. Bu ilginin hangi noktalarda olduğunu şöyle gösterebiliriz:

Çocuk yalnız kalınca ağlar; çocuk, kimsesiz kalınca, yani anne-babasını, kardeşlerini, kısaca ailesini yitirince de ağlar. Çocuk ayrıca terk edilince de ağlar.

Mescit, “küçük cami” demektir. Çocuk kavramında da küçüklük anlamı söz konusudur. Cami ve mescitler dolu dolu oldukları zaman, ortaya güzel bir tablo çıkar. Bir çocuk da bayram günlerinde mutlu olur ve böyle günler onların en güzel günleridir.

Mescid-i Aksa, müslümanların ilk kıblesidir. Çocukluk da insan ömrünün ilk dönemidir.

Bir anne-babanın en büyük eseri, güzel yetiştirip iyi terbiye ettiği çocuğudur. Hz. Süleyman’ın en büyük eseri de Mescid-i Aksa’dır. Ayrıca Mescid-i Aksa, müslümanların da en önemli eserlerindedir.

Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu

Bu mısrada da Mescid-i Aksa bir yeraltı nehrine benzetilmiştir. Mescid-i Aksa ile yeraltı nehri arasındaki ilgiyi de şöyle ortaya koyabiliriz:

“Çağlamak” kelimesi ses unsurunu içerir. Camide de ibadet yapıldığı zaman dışarıya sesler yansır. Hem çağlama fiilinde hem de camiden dışarıya yansıyan seste ulvi (hissi) bir anlam vardır.

Mescid-i Aksa, işgal altında olduğu ve İslam dünyasından ayrı bulunduğu için, müslümanlardan gizlenmiş, saklanmış gibidir. Yeraltı nehrinde de gizlilik ve saklılık anlamı söz konusudur.

Çağlamak eyleminin nesnesi “su”dur. Su, İslam’da temizliği ve imanı temsil eder. Mescit de imanı ve İslam’ı temsil eden bir binadır.

Nehirde bir berraklık, temizlik, akıcılık ve süreklilik anlamı vardır. İslam dini de son dindir ve kıyamete kadar devam edecektir. Yani İslam dininde de su gibi berraklık, temizlik ve ebedilik söz konusudur.

Miraca yol veren hız üssü idim

Burada Mescid-i Aksa bir üsse benzetilmiştir. Üs, uçak ve füzelerin kalkış yerine denir. Mescid-i Aksa ile üs arasında şöyle bir ilgi vardır:

Üs, uçakların hareket ettiği yerdir. Mescid-i Aksa da Mirac hadisesinde Hz. Muhammet’in hareket ettiği yerdir. Yani Mescid-i Aksa bu anlamda bir üstür.

Üsten hızlı hareket eden araçlar kalkar. Hz. Muhammet de Mescid-i Aksa’dan göğe oldukça hızlı gitmiştir.

Üsler olağanüstü zamanlarda kullanılırlar. Mirâc olayı da İslam tarihinde olağanüstü bir hadisedir.

Üs, bir ülkenin can damarıdır ve ülke için çok önemlidir. Mescit ve camiler de bir ülke için kutsal sayılan yerlerdendir.

Her yana nur saçan bir kürsü idim

Bu mısradan da “kürsü” ile Mescid-i Aksa arasında bir ilgi kurulmuştur. Yani Mescid-i Aksa, her yanı aydınlatan bir kürsüye benzetilmiştir. Mescid-i Aksa ile kürsü arasında şu türden ilgiler kurulabilir:

Kürsü, merkez (başkent, payitaht) anlamına da gelir. Mescid-i Aksa da bir zamanlar müslümanların başkenti (merkezi) olmuştur.

Kürsünün tapu, senet anlamı da vardır. Mescid-i Aksa da İslamın senet ve tapusudur.

Kürsü, vaaz etme, aydınlatma ve bilinçlendirme yeridir. Mescid-i Aksa da Hz. Muhammet’in Mirâc hadisesindeki mucizesine mekan olduğu için, müslümanların bilinçlenmesi ve aydınlanmasını güçlendirmiş, Peygambere olan imanı da artırmıştır.

Çöllerde kayıp bir yetim vahayım

Burada da Mescid-i Aksa ile “vaha” arasında bir ilişki kurulmuş. Bu ilişkiyi şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

Vahalar çölde kaybolmuş gibidir. Mescid-i Aksa müslümanlar için kayıp bir durumdadır.

Vaha, çöl ortasında suyu ve yeşilliği olan yerdir. İnsanı maddi yönden rahatlatır. Mescid-i Aksa (camiler) da insanı manevi yönden rahatlatır, huzura kavuşturur.

Vaha, nerede olduğu bilinmese de gerçekte varlığı söz konusudur. Mescid-i Aksa da gerçekte vardır, fakat müslümanların kayıp malıdır adeta. Her ikisine de aramakla ve mücadele etmekle ulaşılabilir.

METNİ OLUŞTURAN BİRİMLER ARASINDAKİ BAĞINTI

Bağıntı, metni oluşturan birimlerin (cümleler, ifadeler) bir araya gelerek, onu düzenli bir bütün haline getirmelerine denir. Saussure’e göre, kelimeler birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlanmalarından ötürü, dilin çizgiselliğine dayanan bağıntılar kurarlar. Dilin çizgiselliğine dayanan bağıntılar dil unsurları (zamirler, bağlaçlar vs.) ile sağlanır. Bir de “çağırışım” yoluyla sağlanan bağıntılar vardır.

Aralarında ortak bir yön bulunan kelimeler, söylem dışında çağrışım yoluyla da birbirlerine bağlanırlar(Saussure, 1985: 133-134).

Gürkan Doğan, her açık bildirişim eyleminin, aynı zamanda bağıntılı olduğunu söyledikten sonra, yazarın niyetini açığa vuran söz ve deyişlerle birlikte “sezdirim” gibi kavramların da bağıntıda ağırlık kazandığını söyler(Doğan, 1990: 65-66).

Leyla Subaşı Uzun’a göre de, metindilbilimsel yapıda üç tür bağıntı vardır. Bunlar “gönderimsel bağdaşıklık (kişi zamirleri, iyelik ekleri, kişi ekleri)”, “biçimsel/sözlüksel bağdaşıklık (bağlaçlar, yerine geçme/değiştirim)” ve “tutarlılık”tır. Tutarlılık, metindeki mantıksal bağlantı olarak tanımlanır(Uzun,1999: 40-131).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, metni oluşturan birimler birbirlerine “Şahıs ve İyelik Ekleri”, “Bağlaçlar” ve “Eşgönderimsellik (Zamirler, Alternatif Göstergeler, Yerine Geçmeler)” ile bağlanırlar. Şimdi bunları şiirde gösterelim:

Şahıs ve İyelik Ekleri:

Şiirde şair, genelde birinci tekil şahıs (ben) ağzından konuşmaktadır. “Gördüm, düşümdе, alnımı, koydum” kelimelerindeki birinci tekil şahıs ve iyelik eklerinden bunu anlıyoruz.

Şiirin 2. 3. 4. 5. hatta 6. kıtalarında, birinci tekil şahıs ağzıyla konuşan da Mescid-i Aksa’dır. Yani şair burada Mescid-i Aksa’nın dilinden konuşur. Aslında konuşan şairdir. Fakat duygularını Mescid-i Aksa’ya söyler.

Birinci tekil şahıs ağzından ifade edilen şu kelime ve ifadeler, bu anlamda Mescid-i Aksa’ya aittir:

“gözlerim, bekler dururum, benim, yörelerimde, hız üssü idim, kutsallığım, isimimden, kürsü idim, bana, hemşehrim, yanıma, yoksunum, tek ve tenhayım, göz yaşlarımı, (yetim) vahayım, dayanamıyorum, beni ...”

Şair Mescid-i Aksa’dan söz ederken de onu üçüncü tekil şahıs (o) olarak sunar. Bu durum şiirde şu kelimelerle geçer:

“(Mescid-i Aksa) bir çocuk gibiydi, (Mescid-i Aksa) ağlıyordu, (Mescid-i Aksa’nın) eşğine, (Mescid-i Aksa) diyordu”

Şiirin ilk dörtlüğünde geçen “yeraltı nehri” de, kendisine benzetilen olup Mescid-i Aksa’nın durumunu anlatmak için kullanılmıştır. Bu göstergeye bağlı olan “çağlıyordu” fiili de üçüncü tekil şahıs kipinde olup, benzetme amaçlı olarak şiire sokulmuştur.

İkinci dördlükte geçen “herkes” kelimesi de üçüncü tekil şahıs zamiridir ve “müslümanlar” yerine kullanılmıştır. “unuttu mu” fiili de “herkes” öznesinin yüklemidir ve bu da üçüncü tekil şahıs kipinin yüklemi olarak çıkar karşımıza.

Üçüncü dördlükteki “Burak” da üçüncü tekil şahıs olup, “dolanırdı” yüklemının öznesi olarak şiirde yer almaktadır. Dolayısıyla “dolanırdı” yüklemi de üçüncü tekil şahıs kipiyle çekimlenmiştir.

Dördüncü kıtada geçen “binlerce mümin tek yürek halinde bana koşardı” cümlesi de üçüncü tekil şahısla ifade edilmiştir. Bu cümlede “binlerce mümin” öznesinin tavrı “koşardı” fiilinde ortaya konuluyor. Yine aynı dördlükte geçen “Cevaba erişen dualar vardı” cümlesinde de üçüncü tekil şahıs görüyoruz.

Beşinci dördlükte geçen “kimsecikler” kelimesi de üçüncü tekil şahıs olup, “varmaz” yüklemının öznesini oluşturur. Aynı şekilde “Rüzgarlar silemez” cümlesindeki “rüzgarlar” üçüncü tekil şahıs; “silemez” fiili de bu öznenin yüklemını oluşturur.

Son dördlükte de Mescid-i Aksa, üçüncü tekil şahıs durumunda olup, “Müslümana selam götür, beni İslam kucaklasın” diyen kişidir.

Şiirde ikinci tekil şahıs (sen) da kullanılmıştır. Metnin çoğunluğuna hakim olan konuşucu Mescid-i Aksa’dır. Mescid-i Aksa’ya göre şair “sen”dir. Özellikle mescit-şair diyalogunda şair, ikinci tekil şahıs olarak çıkar karşımıza. Bunu şu cümlelerden anlayabiliriz:

“Nerde kardeşlerin”, “Müslümana selam götür”

Görüldüğü gibi, hikâyelemenin ön planda olduğu bu şiirde şahıs olarak üç grup çıkıyor karşımıza. Bunlar, şair, Mescid-i Aksa ve üçüncü şahıs durumunda olan diğer unsurlardır. Şair bazan birinci tekil şahıs olarak ön plana çıkarken, bazan da (hatta genellikle) birinci tekil şahıs şeklinde en etkin rolü Mescid-i Aksa oynar. Öyle ki Mescid-i Aksa birinci tekil şahıs olarak konuşurken, şair ikinci tekil şahıs durumuna bile düşer. Şiirdeki üçüncü şahıslar az konuşan ve kendilerine görev yüklenen, ayrıca etkinlikleri az olan unsurlardır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, birinci tekil şahıslar daha çok anlattıklarını yaşayan, acı çeken, hisseden ve dile getirdikleri hususları benimseyen figürlerdir. Üçüncü tekil şahıslar da anlattıklarını yaşamayan, sadece izleyen veya gözlemleyen olarak karşımıza çıkarlar. Demek ki şiirde kullanılan birinci tekil şahısların çokluğu, anlatılanların, anlatan tarafından yaşanmasını ve benimsenmesini gösteriyor.

Bağlaçlar:

Bağlaçlar, en az iki dil unsurunu birbirine bağlayarak bütünlüğün oluşmasını sağlayan dil birimleridirler. İki kelime, iki ifade ya da iki cümle birbirine bağlaç yoluyla eklemlenerek, dil birimleri arasındaki bağıntı sağlanmış olur.

“Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu” mısrasında geçen “ve” kelimesi bir bağlaçtır ve “bir çocuk gibi olmak” durumu ile “ağlamak” eylemini birbirine bağlamıştır. Yani, Mescid-i Aksa’ya ait olan iki nitelik (bir çocuk gibi olmak, ağlamak) “ve” bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

“Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu” mısrasındaki “sanki” kelimesi de bağlaçtır. Bu bağlaç, daha önce geçen bir durumu (olayı) benzerlik amacıyla bir başka duruma bağlar. Bu şiirde, bir çocuk gibi olan ve ağlayan Mescid-i Aksa’nın bu durumu “sanki” bağlacıyla “yeraltı nehrine” benzetilmiştir. Burada yeraltı nehrinin çağıldaması, daha önce var olan durumdur; Mescid-i Aksa’nın ağlamasının “çağıldama” eylemine benzemesi de şair tarafından oluşturulan durumdur.

“Hani o günler ki binlerce mümin” mısrasındaki “ki” kelimesi de bağlaçtır. Bu bağlaç da şiirde geçmişteki durum(olay)ları bugüne bağlıyor.

“Müminden yoksunum, tek ve tenhayım” mısrasındaki “ve” de bağlaçtır. Burada Mescid-i Aksa’ya ait olan iki nitelik (tek olma durumu, تنها olma durumu) “ve” bağlacıyla birbirine bağlanmıştır.

Eşgönderimsellik (Zamirler, Alternatif Göstergeler, Yerine Geçmeler):

Burada, herhangi bir kelime ya da ifadenin, bir başka kelime veya ifadenin yerine kullanılması söz konusudur:

“Bir yeraltı nehri”, “ilk kible”, “her yana nur saçan bir kürsü”, “bana” “beni”, “Miraca yol veren hız üssü”, “çöllerde kayıp bir yetim vaha”... gibi kelime, ifade ve zamirler “Mecid-i Aksa” yerine kullanılmıştır.

“Kardeşlerin”, “herkes”, “binlerce mümin” ve “kimsecikler” kelimeleri de “müslümanları” ifade etmektedir.

“Ulu nebi” ifadesi “Hz. Muhammet”i gösterir.

“Hemşehrim nebiler” sözü, “Kudüs’te yaşayan peygamberler” yerine kullanılmıştır.

Binlerce müminin tek yürek halinde Mescid-i Aksa’ya koştuğu zamanlar, “o günler” sözüyle ifade edilmiştir.

“Bunu” zamiriyle de “Müslümanların ilk kiblesinin Mescid-i Aksa olduğu” anlatılır.

ŞİİRSEL SÖYLEM (FİGÜRATİF DİL)

Bir metni “edebi” yapan figüratif dildir. Figüratif dil, günlük konuşma dilinden farklı olan dildir. İmgelerin bol olması, sapmalara çokça yer verilmesi ve söz sanatlarının alabildiğine çok kullanılması ile figüratif dil, bir “üst dil” derecesindedir. Figüratif dil ile ilgili olarak yaptığımız bu tarif, söz sanatlarından daha çok “şiir”i ilgilendirmektedir. Bu da şu anlama gelir: “Üst dil” genelde “edebiyat dili” olarak görülürse de, bu terim daha çok (özelde) “şiirle” ilgilidir.

Bir dil şu niteliklerle figüratif dil (şiir dili) haline gelir : “İmgeler”, “Sapmalar”, “Benzetmeler, İstiareler (Metaforlar)”, “Mecaz-ı Mürseller (Düz Değişmeceler, Ad Aktarmaları)”, “Göndermeler (Metin dışı nesnel bağdaşıklıklar)” vs...

Şimdi bunları şiirde göstermeye çalışalım:

İmgeler:

Objeleri tanımlama ve nitelendirme işleminde baş vurulan iki yol vardır. Bunlardan biri “ilim”, diğeri de “sanat”tır. İlim, işlevini yerine getirirken “gerçek”leri; sanat da “imge”leri kullanır. İmge, gerçeğin yerine ikame edilme, onu doğrudan değil de çağrışımlar yoluyla etki uyandıracak biçimde sunma şeklinin adıdır. İlim, yalnızca gerçekleri açıklamayı hedeflemişken, imgeler, gerçeklerin ötesine geçerek, objelerin insan üzerindeki heyecansal etkilerini gaye edinmiştir. Pospelov’a göre, sanatsal imgelerin en özgün niteliği, onlarda açıkça belirgin olan heyecansallıktır(Pospelov, 1995: 58).

Orhan Hançerlioğlu, “imge”yi şöyle tanımlar:

“İmge (Osmanlıca’da hayal, suret, resim, timsal, şebek, suret-i akliye, suret-i zihniye, suret-i mahsus, suret-i hayaliye, suret-i ihsas, Tahayyül; Fransızca ve İngilizce’de İmage) Duyulur bir kaynaktan gelen tasarımdır.”(Hançerlioğlu, 1977: 74).

İmgeyi, üretilen bir nesne olarak düşünmek mümkündür. Bir başka deyişle imge, yeniden üretilen şiir biçimidir. İmge ögesi, bir kelimenin sözlük anlamını kırıyor, onun dışına taşıyor, kelimenin anlamını genişletiyor, derinleştiriyor, çoğaltıyor. İmge, kelimenin *belirtme*, *gösterme* ve *adlandırma* yeteneğine bir başkasını ekliyor: *Çağrışım* (İnce, 1985: 13).

Mescid-i Aksa şiirinde belirgin olarak görülen imgeler şunlardır:

“Mescid-i Aksa’nın ağlaması”, “bir çocuk gibi hareket etmesi” ve “yetim olması”; “şairin gidip Mescid-i Aksa’nın eşğine alnını koyması” ve “o anda adeta

bir yeraltı nehrinin çağılığını duyması”; “Mescid-i Aksa’nın konuşması”, “Mescid-i Aksa’nın gözü yollarda olan bir insan durumunda olması”, “Mescid-i Aksa’nın *hız üssü* olarak nitelenmesi”, “Mescid-i Aksa’nın her yana ışık saçan bir kürsüye benzetilmesi”, “Müslümanların tek yürek halinde Mescid-i Aksa’ya doğru koşması”, “Mescid-i Aksa’nın tek ve تنها oluşu”, “Mescid-i Aksa’nın göz yaşlarını rüzgarın (zamanın) silememesi” Mescid-i Aksa’nın çöllerde kayıp bir yetim vahaya benzetilmesi” vs...

Sapmalar:

Şiirsel söylemin en önemli niteliği “sapmalardan” oluşmasıdır. Sapma, bir metinde dilbilgisine uymayan cümle ve birimlere denir. Sapma adı altında ele alınan konu, gerek kelimelerin ses ve şekil özelliklerinde, gerek dilin söz dizimi açısından niteliklerinde bilinçli olarak değişikliklere gitmeyi, dilde bulunmayan yeni kelime ve anlatım şekillerini kullanma eğilimini içerir. Sanatçı bu eğilimle dile yeni bir güç kazandırmayı, göstergeleri ses ve anlam açısından daha etkili kılmayı, okuyan/dinleyenin zihninde yeni değişik tasarımlar ve duygu değerleri oluşturmayı amaçlar(Aksan, 1993: 166).

Doğan Aksan, “sözcüksel”, “biçimbilimsel”, “anlambilimsel”, “sessel (bölge ağızlarına uygun kullanımlar)”, “sözdizimsel”, “yazınsal” ve “tarihsel” adlarını verdiği sapma türlerinden de bahseder(Aksan, 1993: 166-183).

Bir metinde ne kadar sapma varsa, o metin o kadar “edebîdir” denebilir.

Şiirdeki en büyük sapma, Mescid-i Aksa’nın bir insan gibi anlatılması, konuşturulması ve bir sancı içinde gösterilmesidir. Aslında konuşan, ağlayan ve bir şeylerin sancısını çeken şairdir. Fakat şair, burada bu özellikleri Mescid-i Aksa’ya atfetmiştir. Dolayısıyla Mescid-i Aksa’nın konuşturulması bir sapmadır.

Şiirin 2. 3. 4. 5. ve hatta 6. dördüklerinde konuşan Mescid-i Aksa’dır. Bu durum şiirdeki en büyük anlam sapmasını oluşturur.

Mescid-i Aksa’nın dilinden ifade edilen mısralarda da sapmalar vardır. Buna “sapmada sapma” diyebiliriz.

Bir dilde kullanılan bütün deyim ve mecazlar sapmanın en güzel örnekleridir. Şiirde de deyimler geçmektedir. Mesela, ikinci dördükte geçen “gözü yolda olmak” deyimini. Gözü yolda olmak, hasretle bir şeyi beklemek, bir şeye özlem duymak demektir. Dolayısıyla buradaki gözün yolda olması, gerçek anlamda düşünülemez bir hususiyettir. Bu deyim anlam sapmasının bir örneğidir.

“Dolanmak” bir şeyin etrafında yürümek anlamına gelir. Oysa şiirde, Mirâc olayında Hz. Muhammet’in bindiği varlığın adı olan Burak, Mekke’deki Mescid-i Haram’dan kalkıp, Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya gelmiştir. Buradan da

Peygamber’le birlikte manevi alemlere yükselmiştir. Yani Burak devamlı olarak Kudüs’te dolaşıp durmamıştır. Şair, Mirâc olayının İslam tarihindeki kalıcı özelliğini ifade etmek için böyle bir anlam sapmasına baş vurmuştur. Bilindiği gibi, “dolanırdı” fiili geniş zamanın hikayesi olup, “süreklilik, devamlılık” anlamını içerir.

Şiirin üçüncü dördlüğünde geçen “hız üssü” ifadesi de en önemli sapmalardan biridir. Şair burada Mescid-i Aksa’yı bir üsse benzetmiştir. Oysa Mescid-i Aksa gerçek manada bir üs değildir. Şair çağımızın önemli bir teknolojik ürünü olan “üssü” burada benzetme amaçlı kullanarak, günümüzün teknolojik üstünlüğü ile tarihi bir hadiseyi izah etmeye çalışmıştır. Yani burada bir “tarihsel sapma” yapılmıştır.

“Hız üssü” ifadesindeki “hız” kelimesi bir çok yönden tarihe göndermeler yapar. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) Bir rivayete göre Mescid-i Aksa’nın yapımında cinler de çalışmıştır. Cin deyince aklımıza zaman boyutunu aşan bir varlık gelir. Cin aynı zamanda hızlı hareket etmesiyle de meşhurdur. Mirâc olayı da hızlı bir zaman dilimi içinde cereyan etmiştir.

2) Tayy-i Mekân: Mekânı, mesafeyi atarcasına geçme hadisesi. Bu hadisenin niteliği de hız kavramıyla ilgilidir.

“Her yana nur saçan” ifadesinde de bir anlam sapması vardır. Her yana nur saçan varlık gerçekte güneştir. Oysa burada güneşin bu görevini Mescid-i Aksa üstlenmiştir. Mescid-i Aksa’nın güneş gibi her yana ışık (nur) saçması gerçekte mümkün değildir. Bu yüzden burada da bir anlam sapması vardır diyoruz.

“Tek yürek halinde bana koşardı” mısrasında da bir anlam sapması vardır. Şöyle ki, gerçekte “yürek” insanın bir uzvudur. Bu uzuv tek başına hareket edemez. Şair burada “tek yüreği” bir uzuv anlamında değil de, “birlik, beraberlik” anlamında kullandığı için, bu kullanımda da bir anlam sapması ile karşılaşıyoruz.

Ayrıca “tek yürek halinde koşmak” ifadesi bir deyimdir de. Bütün deyimlerin birer sapma olduklarını daha önce ifade etmiştik.

“Cevaba erişen dualar” ifadesinde de peygamberlerin mucizelerinden birine göndermede bulunuyor şair. Bilindiği gibi, peygamberlerin önemli bir özelliği (mucizesi) de yaptıkları duaların Allah tarafından kabul edilmesidir. Şair “cevaba erişen dualar” sözüyle işte bu durumu belirtiyor. Burada da bir anlam sapmasından söz edebiliriz. Şöyle ki, “erişmek” canlı bir varlığın, genelde insanın bir yere, bir amaca ulaşması demektir. Bu nitelik burada “dua”ya verilmiştir.

Şairin kendi ağzından ifade ettiği “eşiğine alnını koymak” deyiminde de bir anlam sapması vardır. “Eşiğine alnını koymak” yalvarmak, yakarmak, af dilemek

anlamına gelir. Yani buradaki eylem salt olarak şairin Mescid-i Aksa'nın eşiğine alnını koyması değildir. Şair burada adeta Mescid-i Aksa'dan af diliyor. Onunla hasret gideriyor. Af ve özür, insandan (ve Allah'tan) dlenir. Burada af dlenilen varlık Mescid-i Aksa'dır. Gerçekte bu mümkün değildir. Dolayısıyla burada da bir anlam sapması yapılmıştır.

Şiirde şairle ilgili olan bir diğer anlam sapması da “düş” olayıdır. İlk ve son dörtlükte adı geçen bu düş olayı, şiirdeki hikâyenin konusunu oluşturur.

Burada, şairin böyle bir düşü gerçekten görmüş olup olmadığı önemli değildir. Burada önemli olan şairin Mescid-i Aksa hakkındaki düşüncelerini ve hislerini böyle bir düş hadisesiyle dile getirmiş olmasıdır. Yani burada aslolan şairin Mescid-i Aksa hakkında söyledikleridir. Düş sadece bu düşüncelerin bir vasıtası durumundadır. Dolayısıyla burada da düş kelimesiyle ilgili bir anlam sapması vardır.

Devrik cümleler de “söz diziminde sapma” adıyla anılırlar. Bu cümle türü anlamı güçlendiren unsurlardan da biridir. Şiirde bu tür sapmalara da rastlıyoruz. İlk dörtlüğün ilk mısrası, ikinci dörtlüğün son üç mısrası, üçüncü, dördüncü ve beşinci dörtlüklerin birinci ve üçüncü mısraları devriktir. Yani şiirin bu kısımlarındaki cümlelerde söz dizimsel sapma vardır.

İsim tamlamalarında tamlayanla tamlananın yeri değiştirilirse, bu da söz dizimsel sapmaya girer. Şiirde buna bir yerde rastlıyoruz:

-İlk kıblesi.... ulu nebinin (devrik). Şiirde böyle geçer.

-Ulu nebinin ilk kıblesi (kurallı)

Benzetmeler, İstiareler (Metaforlar):

Genelde sanatsal, özeldede şiirsel söylemde sanatçılar, kelimeleri değişmeceli (mecazlı, dolayım) ve eğretilmeli (istiareli, metaforik) anlamlarda kullanabilirler (Pospelov, 1995: 346). Bu da anlamı etkileyen önemli bir figüratif unsurdur. Benzetmeler ve istiareler, aynı zamanda okurun /dinleyeninin heyecansal bağlanımlarını da artırır.

Şiire bu açıdan baktığımızda, ilk olarak metnin bütününe hakim olan bir benzetmeyle karşılaşırız. O da Mescid-i Aksa'nın insana benzetilerek konuşurulmuş olmasıdır. Edebiyat terminolojisinde “teşhis-intak (kişileştirme-konuşurma)” kelimeleriyle ifade edilen bu husus, bu şiirde de mevcuttur. Şiirde Mescid-i Aksa önce insana benzetilmiş, sonra da konuşurulmuştur. Dolayısıyla teşhis-intak sanatının olduğu her yerde bir benzetmeden de söz edilebilir.

“Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde/

Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu”

Burada Mescid-i Aksa bir çocuğa benzetilmiştir. Çocuk deyince aklımıza ilk gelen “ağlama”dır. Bu eylem şiirde Mescid-i Aksa’ya atfedilmiştir.

“Sanki bir yeraltı nehr çağlıyordu”

Bu mısra da Mescid-i Aksa bir yeraltı nehrine benzetilmiştir. Fakat Mescid-i Aksa’nın adı geçmiyor. Yani burada benzeyen belirtilmemiş. Her ne kadar adı anılmasa da, biz metnin bütünlüğü içinde “yeraltı nehri” ifadesiyle Mescid-i Aksa’nın kastedildiğini anlıyoruz. Denebilir ki, “yeraltı nehri” sözü burada Mescid-i Aksa’nın yerine geçmiştir. Dolayısıyla burada bir istiare vardır.

Şiirdeki bir diğer istiareye “*Miraca yol veren hız üssü idim*” mısrasında rastlıyoruz. Şöyle ki, burada Mescid-i Aksa kendini bir hız üssüne benzetmiştir. Ancak Mescid-i Aksa’nın adı geçmiyor. Yani bu mısra da benzeyen Mescid-i Aksa, kendisine benzetilen de hız üssüdür. Benzeyenin adı anılmadığı için burada da bir istiare vardır, diyoruz. Aynı özelliği “Her yana nur saçan bir kürsü idim” ve “Çöllerde kayıp bir yetim vahayım” mısralarında da görüyoruz. Buralarda Mescid-i Aksa’nın adı geçmiyor, fakat biz bağlamdan kastedilenin Mescid-i Aksa olduğunu anlıyoruz.

Buradaki istiarelerde dikkatimizi çeken şu oluyor : “Benzeyen” hep Mescid-i Aksa, “kendisine benzetilen”ler hep farklı varlıklar oluyor. Bundan da şöyle bir sonuç çıkıyor:

Mescid-i Aksa’nın durumunu tam olarak yansıtmak için şair, hemen hemen bütün ifade yollarını deniyor. Yani burada aslolan, Mescid-i Aksa’nın bütün özellikleri ile anlatılmasıdır. İşte bu yüzden şair onu bir çok varlığa benzetiyor.

Mecaz-ı Mürseller (Düz değişmeceler, Ad Aktarmaları):

“Aktarma” adı altında ele alınan konu, konuşulan dilde, edebiyat dilinde ve özellikle şiir dilinde etkileme ögesi olarak baş vurulan, yan anlamların oluşmasına yol açan ve bir kaç türü bulunan anlam olaylarını kapsar. Düz değişmecelerin, ad ve deyim aktarmaları gibi türleri vardır(Aksan, 1993: 126). Düz değişmece, benzetme kaygısı güdülmeden yapılan benzetmelere denir. Ad aktarması, bir kelimeyle ifade edilen bir durumu başka bir adla ifade etmenin adıdır. Deyim aktarması ise, bir istiarelerdir. Şiirde her üç aktarma örneği de mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir:

“*Varıp eşiğine alnımı koydum*” mısrasında geçen “eşik” kelimesi Mescid-i Aksa’nın bir parçasıdır. Fakat burada bu parça, Mescid-i Aksa yerine geçmiş, onun fonksiyonunu üstlenmiştir (Parçanın bütünü göstermesi, mecaz-ı mürsel).

“*Nerde kardeşlerin diyordu bir ses*” mısrasında da “bir ses” tamlaması “insan” yerine kullanılmıştır. Ses insanın özelliklerinden biridir. Bu özellik bütün

olarak insan yerine kullanıldığı için burada da bir mecaz-ı mürsel vardır, diyoruz (Parça söylenmiş, bütün kastedilmiş).

“*Burak dolanırdı yörelerimde*” mısrasındaki “yörelerim” kelimesi çoğul olup genelleme anlamını içerir. Oysa gerçekte Burak yalnızca Mescid-i Aksa’ya uğramıştır. Şair bu mısradaki zaman boyutu dışında hareket eden Burak adlı varlığın her yere anında ulaşabileceğini ifade etmek için böyle bir genelleme yapmıştır. Buradaki mecaz-ı mürselde de bütün (Kudüs ve çevresi, yöreleri) söylenip, parça (Mescid-i Aksa) kastedilmiştir.

Şiirdeki bir diğer mecaz-ı mürsel, “Her yana nur saçan bir kürsü idim” mısrasında geçer. Bu mısradaki kürsü, caminin bir parçası veya bir devletin başkenti anlamında olup, mevcut bütünün bir parçasını ifade eder. Oysa bu şiirde kürsü, Mescid-i Aksa veya İslam aleminin merkezi (ilk kıble) anlamında kullanılmıştır. Burada da parça (kürsü) söylenip, bütün (Mescid-i Aksa, Kudüs) kastedilmek suretiyle bir mecaz-ı mürsel (ad aktarması) yapılmıştır.

“*Hani o günler ki binlerce mümin*

Tek yürek halinde bana koşardı”

Burada da “tek yürek”, birlik, beraberlik, bütünlük veya insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Yürek, insanın bir uzvudur. Burada ise insanın veya daha genel anlamda insan topluluğunun (müslümanların) yerine kullanılmıştır. Yani parça (yürek) söylenip bütün müslümanlar kastedilmiştir. Dolayısıyla bir ad aktarması yapılmıştır.

“*Şimdi kimsecikler varmaz yanıma*”

Bu mısradaki yanıma kelimesi de Mescid-i Aksa’nın bütünü için kullanılmıştır. “Yan”, taraf, cephe demektir. Caminin herhangi bir cephesi, bu mısradaki Mescid-i Aksa’nın bütünüdür. Dolayısıyla burada da bir ad aktarması yapılmıştır.

Şiirden seçilecek diğer örneklerde değişik aktarmalar (ad, deyim vs.) da bulunabilir. Bu da şiirin aktarmalar yönünden güçlü olduğunu göstermektedir.

Göndermeler (Telmihler, Metin Dışı Nesnel Bağdaşıklıklar):

Sanat eserlerinde dile getirilen hususlar, acaba gerçek dünya ile ne kadar örtüşüyor? İşte bu sorunun cevabı sanat eserlerinin epistemolojik (bilgisel temelleri) yönünün ortaya konmasını gerektiriyor. Bu açıdan yapılacak bir araştırmada kişi, sanat eserlerinde ilk önce bir takım göndermelerle karşılaşacaktır. Karşısındaki bir cümle, ifade veya kelime, okuru nesnel dünyaya götürecektir. İşte bu duruma “nesnel bağdaşıklık” deniliyor.

Nesnel bağdaşıklık kuramı, özellikle eserin iç bağlamlarını, tutarlılığını tespit edebilmemiz bakımından önemli bir kıstastır. Ancak, eserin iç bağlamını ve göndermelerini hemen ortaya çıkarmak o kadar da kolay bir iş değildir. Bunun için okurun/eleştirmenin art alan bilgisinin çok güçlü olması gerekmektedir. Çünkü, dış dünyaya ait gerçeklerin imgelerle verildiği metinlerde -özellikle şiirlerde-, bu imgeleri çözmek pek o kadar kolay değildir (Özdenören, 1986: 213).

Şiire bu açıdan baktığımızda, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi, şair “*Mescid-i Aksa*”da İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Mescid-i Aksa camiini anlatıyor. Şiirde Mescid-i Aksa’nın özellikle tarihine ve bugünkü durumuna göndermelerde bulunuyor. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

-Müslümanların ilk kiblesinin Mescid-i Aksa (Kudüs) olduğu (İlk kiblesi benim ulu nebinin)

-Mescid-i Aksa camiinin bugün müslümanların elinde olmaması (Dayanamıyorum bu ayrılığa)

-Mirac hadisesi (Burak dolanırdı yörelerimde / Miraca yol veren hız üssü idim)

-Hz. Süleyman’ın Mescid-i Aksa’yı yaparken cinleri çalıştırması (Miraca yol veren hız üssü idim)

-Bir zamanlar Kudüs’ün (Mescid-i Aksa’nın) İslam’ın merkezi olması (Her yana nur saçan bir kürsü idim)

-Kudüs’ün üç büyük dinin (Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) merkezi olduğu ve bu dinlerin peygamberlerinin (Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammet) Kudüs’e uğramış olmaları veya burada yaşamış olmaları (Hemşehrim nebiler)

-Peygamberlerin dualarının Allah tarafından kabul edilmesi (Cevaba erişen dualar)

SONUÇ

Metindilbilim, “Metin nasıl yapılır/kurulur?” sorusunun cevabını araştırır. Bir dil sanatı olan şiirde, “şiir” adlı metinlerin nasıl yapıldığı, dilsel malzemelerin nasıl birleştirildiği, bu malzemeler arasında bağlantının nasıl sağlandığı gibi soruların cevabı çok önemlidir. Bu çalışmada Mehmet Akif İnan’ın “Mescid-i Aksa” adlı şiiri esas alınarak bu soruların cevabı araştırıldı.

Görüldü ki gönderici (şair), şiirsel **malzemelerini**, *yapı* (yüzey yapı, derin yapı), dil birimleri arasındaki *bağıntı ve şiirsel söylem* (figüratif dil) bağlamında usta bir şekilde kullanarak “Mescid-i Aksa “adlı şiiri (metni) meydana getirmiştir.

Biz şairi tanımasak bile elimizdeki bu metni anlamlandırabiliriz. Bu işi yaparken de yalnızca metni (söyleneni) ölçü olarak alırız. Ulaştığımız bulguları güçlendirmek için de metin dışı bilgilerden faydalanabiliriz. Böylece önümüzdeki “metnin nasıl yapıldığını ve ne söylediği”ni ortaya koyabiliriz.

----- AÇIKLAMALAR

(1) **MESCİD-İ AKSA** : Aksa, son, en son, uzak demektir. Mescid, secde edilecek, namaz kılınacak yerdir; Mescid-i Aksa, küçük cami anlamına da gelir. Mescid-i Aksa, “en uzak mescit” demek olup, Kudüs’te bir caminin adıdır.

Mescid- Aksa, Hz. Süleyman tarafından yaptırılmıştır. Hz. Davut’un oğlu Hz. Süleyman, onun vasiyeti üzerine Kudüs’teki yarım kalmış Mescid-i Aksa’yı inşa ettirdi. İnşaa işi yedi yıl sürdü. Hz. Süleyman’ın yaptığı bu mescit, daha sonraları yandı. Müslümanlar yerine yeni bir mescit yaptılar.

Mescid-i Aksa, İslam tarihinde Hz. Muhammet’in “Mirac” hadisesinin de mekanı olduğu için, çok önemlidir. Bu yüzden Mescid-i Aksa, İslamın kutsal mabetlerinden biri olmuştur. Hatta müslümanların ilk kiblesi de yine Mescid-i Aksa’nın bulunduğu Kudüs şehri olmuştur. Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, Kur’an-ı Kerim’de adı geçen Mescid-i Aksa, bir binaya değil de, bir yere işaret eder.

(2) Burada bahsedilen şehir, Kudüs’tür ve Kudüs, “Cebrail (Büyük Melek) ve “Hz. İsa’ya üfürülen ruh” gibi anlamlara gelir.

(3) Bilindiği gibi, Kudüs şehri (dolayısıyla Mescid-i Aksa), bugün İsrail devletinin sınırları içindedir. İsrail devleti buradaki Müslümanlarla (Filistinlilerle) savaş halindedir ve onların topraklarının bir kısmını da elinde tutmaktadır. Orta Doğu’da uluslararası öneme sahip sorunlardan biri olan “Filistin Sorunu” da bu olaydan ibarettir. İsrail’in işgal ettiği Filistin toprakları bir yana, hala işgal altında bulunan Kudüs ve Mescid-i Aksa’nın bu durumu, sadece Filistinlileri değil, dünyadaki bütün müslümanları rahatsız etmektedir. Mehmet Akif İnan şiirinde bu duruma bir gönderme yapmıştır.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (1993), Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Be-Ta Basım Yayım, İst.
- AKSAN, Yeşim - Mustafa Aksan (1991), “Metin Kavramı ve Tanımlar”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi.
- AKTAŞ, Şerif (1993), Edebiyatta Üslup ve Problemleri, Akçağ Yay. Ank.
- BAŞKAN, Özcan (1988), Bildirişim, Altın Kitaplar, İst.
- BAYRAV, Süheyla (1999), Dilbilim / Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi, Multilingual, İst.
- DOĞAN, Gürkan (1990), “Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağını”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi.
- GADAMER, H.G. (1995), Hermeneutik (Yorumbilgisi) ÜZERİNE YAZILAR, Derleyen ve Çev. Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ank.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1977), Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 3, Remzi Kitabevi.
- İNAN, M.Akif (1994), Tenha Sözler, Sanat Yay. Konya.

İNCE, Özdemir (1985), *Şiir ve Gerçeklik*, Broy Yay.

İNCE, Özdemir (1992), *Tabula Rasa*, Can Yay. İst.

ORALIŞ, Meral-Şeyda Ozil (1992), “Metindilbilimsel Yaklaşımla Yazınsal Bir Metni Çözümleme Denemesi”, *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi.

ÖZDENÖREN, Rasim (1986), *Ruhun Malzemeleri*, Risale Yay. İst.

POSPELOV, Gennadiy N. (1995), *Edebiyat Bilimi*, (Çev. Yılmaz Onay), Evrensel Kültür Kitaplığı, İst.

SAUSSURE, Ferdinand de (1985), *Genel Dilbilim Dersleri*, (Çev. Prof. Dr. Berke Vardar), Birey ve Toplum Yay. Ank.

UZUN, Leyla Subaşı (1999), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel yapısı*, Simurg Yay. Ank.

YALÇIN, Mehmet (1991), *Şiirin Ortak Paydası*, Cumhuriyet Üniv. Yay. Sivas.